Sztuka Leczenia
2004, tom X, nr 3–4 str. 29–33

Halina Romanowska-Łakomy

Zdolność lekarza do kreatywnego myślenia jako warunek aksjologiczny

Creative thinking in medicine as an axiologic foundation

Zakład Antropologii Filozoficznej i Aksjologii, Instytut Filozofii, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Pozwól sobie myśleć

H. R.- Ł.

Myślenie „w bok" – wyjście poza dotychczasowy sposób myślenia

Odwołuję się tutaj do współczesnej koncepcji myślenia twórczego, nazywanego lateralnym[1] lub myśleniem „w bok", które określam myśleniem poszukującym. Twórcą jej jest doktor medycyny Edward de Bono, światowej sławy ekspert w dziedzinie procesu myślenia. Opracował on koncepcję i techniki myślenia twórczego, które usprawnia aktywność umysłową bez względu na to, czy jest to aktywność profesjonalna, społeczna, czy aktywność codziennego życia.

Myślenie lateralne „w bok" jest myśleniem z wyobraźnią, poszerzającym przestrzeń myślową i organizującym w umyśle skuteczne metody praktycznego działania. Wyprowadza ono umysł z dotychczasowego schematu myślowego, z drogi mechanicznego reagowania na przedstawiony materiał. Podczas myślenia „w bok" umysł zaczyna dysponować szerszym polem widzenia, potrafi bowiem dystansować swój dotychczasowy automatyzm myślowy i przechodzi na pozycje aktywne i autonomiczne, rozwija się system myślenia wewnętrznego, tj. inspirowanego wewnętrzną logiką, która posiada atrybut sprawiedliwości. Umysł jest poszukujący.

Lateralne myślenie pozwala głębiej rozumieć daną sytuację i wypracować lepsze, skuteczniejsze sposoby postępowania wpływające na trafność podejmowanych decyzji, ponieważ sprzężone jest z wyższą intuicją wyższym rozumowaniem. Procesy myślowe stają się twórcze a nie odtwórcze.

Ponieważ profesjonalne postępowanie lekarza powinno wynikać z udanych decyzji, a wcześniej z umiejętności adekwatnego widzenia sytuacji, aktywność lekarza wymaga szczególnej umiejętności myślenia, wynikającego nie wyłącznie z wiedzy medycznej, ale również inteligencji twórczej.

Skuteczność działania lekarza, zarówno w procesie terapii, jak i w relacji z pacjentem wynika z jego zdolności dystansowania automatyzmu myślowego. Myślenie dobrego lekarza cechuje nastawienie pozytywne, ale przede wszystkim nie rutynowe. Rezultaty diagnozy, terapii i relacji z personelem oraz osobami hospitalizowanymi uzależnione są od zdolności lekarza do wprowadzania swego umysłu na drogę poszukującego myślenia twórczego.

Nie łatwo jest osiągnąć powyższy poziom myślenia. Wiąże się to bowiem z umiejętnością przeciwdziałania naturalnym skłonnościom na-

1. Problem ten pierwszy raz poruszyłam na IX Międzynarodowym Sympozjum Polskiej Akademii Medycyny, Warszawa 16–17 maj 1997.

szego umysłu do uproszczeń i wygody a także gnuśności. Dzięki wglądowi we własny proces myślowy i obserwowaniu tego, co dzieje się we własnym umyśle, a przede wszystkim poprzez zdolność zastosowania w swoim myśleniu podstawowych założeń twórczego rozumowania, możemy zasiewać w umyśle skłonności do twórczych jego zachowań.

Istotą myślenia lateralnego jest to, że jest ono umiejętnością praktyczną przydającą się w konkretnym działaniu. Prowadzi ono umysł „w bok", tzn. poza dotychczasowy sposób i zakres myślowy, i inspiruje do poszukiwania nowych, skuteczniejszych rozwiązań. De Bono przez skuteczne rozumie jednak najskuteczniejsze. Nie ma tu, jak sądzę, kompromisów.

Zasady myślenia

Pierwszą zasadą myślenia lateralnego jest zasada: myśl powoli. Nie chodzi tu o zwolnione myślenia wlokące się w nieskończoność i odległe od działania. Nie ma to nic wspólnego z ociężałością umysłową i odległością od działania. Przeciwnie, dzięki tej zasadzie umysł przygotowuje się do szybkiego i przede wszystkim skutecznego działania.

Zasada myśl powoli oznacza: myśl na luzie, myśl dociekliwie. Można ją z powodzeniem nazwać zasadą myślenia w sposób zrelaksowany. Propozycja myślenia powoli nie namawia do ślamazarności myślowej, lecz zawiera w sobie nakaz przeprowadzania operacji myślowych w stanie zrelaksowanego umysłu.

Zasada ta nakazuje myślenie w sposób rozluźniony, a nie napięty. Nie chodzi tu o spowolniony czasowo proces myślowy, lecz o stworzenie w umyśle przestrzeni. W operacjach umysłowych przestrzeń i czas szczególnie się zbiegają i wyraźnie widać ich tożsamość. Zwolnienie procesów myślowych oznacza zatrzymanie się w bezmyślności i utworzenie przestrzeni umysłowej zezwalającej na odnalezienie nowej błyskawicznej drogi myślenia.

Myślenie powoli, w tym przypadku, jest równoznaczne z uaktywnieniem wyższego rozumowania, które pozwala patrzeć w trzech kierunkach: w przód, w tył i wszerz. Dzięki temu łatwiej koncentrujemy się na tym, co jest pozytywne, a nie negatywne, co jest obiektywne, a nie subiektywne. Myślenie takie uczy umysł dystansu i odsubiektywizuje procesy myślowe.

Myśl powoli jest wezwaniem dla umysłu, aby startował do procesów myślowych bez napięcia, bez presji, aby posiadał czas na spokojne zbadanie sprawy i rozpatrzenia nie tylko pozytywnych i negatywnych elementów, ale odkryciu nowych możliwości spojrzenia na problem i rozwiązania go. Myśl powoli oznacza: znajdź czas na rozważenie nie tylko elementów „za" i „przeciw", które noszą w sobie ładunek emocjonalny i są stronnicze, bo zabarwione subiektywnym doświadczeniem, ale na poszukanie innych, innowacyjnych i bezstronnych elementów w postrzeganiu i rozwiązaniu danej sytuacji.

Zasada myśl powoli przygotowuje twardy i pewny grunt pod szybkie działanie. Nie namawia ona do spowolnionego działania.

Druga zasada myślenia lateralnego, zwana „drugim prawem de Bono" bądź „efektem Wenus z wioski", brzmi: dosyć dobre – to za mało. Teorie wystarczająco dobre są zdaniem de Bono największą przeszkodą postępu w nauce. Hamują nowy sposób postępowania[2].

Nie chodzi tu jednak o to, żeby je odrzucać i przyjmować niesprawdzone teorie i hipotezy. W myśleniu twórczym powinno być jednak miejsce na rewizję dotychczasowych hipotez, i to nie pod kątem ich obalania, co byłoby myśleniem aroganckim i megalomańskim oraz niebezpiecznym, lecz pod kątem poszukiwania hipotez alternatywnych i równorzędnych. Wzbogaca to proces myślenia w danej sytuacji, poszerza bowiem obraz tej sytuacji. A dobrze wiemy, że każda sytuacja jest inna i wymaga innej taktyki, innego widzenia, a „każdy dowód może okazać się niczym więcej jak brakiem wyobraźni" – mówi Edward de Bono[3].

Drugą zasadę myślenia lateralnego można streścić poprzez stare żydowskie przysłowie, które brzmi: Jeżeli masz tylko dwa wyjścia z sytuacji, wybierz trzecie, najlepsze. Wydaje mi się, że druga zasada myślenia „w bok" jest

2. E. de Bono: *Naucz się myśleć kreatywnie. Podręcznik twórczego myślenia dla dorosłych i dzieci.* Warszawa 1995, s. 30.
3. Ibidem, s. 29

szczególnie przydatna w procesie myślenia medycznego. Wiemy to z potocznego myślenia, że dobry lekarz w diagnozie bierze pod uwagę wszystkie możliwe elementy danej sytuacji chorobowej, a nie tylko objawy choroby, oraz wszystkie możliwe drogi terapii, po to, aby wybrać jedną najlepszą. Nie korzysta z pierwszej lepszej metody leczenia, dlatego, że jest często stosowana, lub, dlatego, że przyjdzie mu ona na myśl, lecz rozważa wiele metod leczenia danego konkretnego przypadku.

Metody i narzędzia myślenia

Umysł człowieka posiada skłonność do kierowania się tym, co lubi, do czego jest przywiązany, co daje poczucie bezpieczeństwa, pewności oraz wyższości. Inne, nowe, nieznane odrzuca. Jego procesy myślowe przebiegają na ogół pod wpływem emocji, nawyków, ustalonych schematów postrzegania. Jest tendencyjny, bo korzysta z utartych wzorów i dąży do jak najszybszego rozpoznania, zidentyfikowania i nakłaniania do działania. Dlatego rozpatruje wyłącznie czynniki „za", czyli Zalety, i czynniki „przeciw", czyli Wady. Nie zbliża się przez to do prawdy.

Osoba myśląca twórczo powinna kierować się w myśleniu narzędziem zwanym przez Bono ZWI, co oznacza Zalety, Wady i Interesujące. Człowiek kieruje się ocenami, ale kiedy uwzględnia element I, czyli Interesujące, poszukuje pomysłu, nie sugerując się subiektywnym ocenianiem. Interesujące oznacza tu poszukiwanie obiektywnego, najlepszego, niezwiązanego z tym, co wolimy i do czego jesteśmy przywiązani.

Tu pojawia się inna metoda pracy z umysłem, którą de Bono nazywa narzędziem AMW, co oznacza Alternatywy, Możliwości, Wybory. Jest to myślenie skupione na wymyśleniu jak największych możliwości działania tu i teraz i w określonej sytuacji, po to, by móc szybko i skutecznie zadziałać praktycznie. Narzędzie AMW ma posłużyć jako przepis konkretnego postępowania w procesie myślenia „w bok" w terapii medycznej, stosuje się go na:

1. etapie definiowania problemu – jest to etap diagnozowania;
2. etapie przeglądu sytuacji – jest to etap poznawania stanu pacjenta poza jego stanem chorobowym;
3. etapie projektowania rozwiązań – jest to etap poszukiwania dróg i metod leczenia;
4. etapie wyboru jednego rozwiązania – etap wyboru jednej metody leczenia;
5. etapie podejmowania decyzji zastosowania danego rozwiązania – etap podejmowania decyzji leczenia daną metodą;
6. etapie wyboru postępowania w zastosowaniu rozwiązania – etap wyboru sposobu zastosowania wybranej metody leczenia.

Edward de Bono cytuje Sir Roberta Watson-Watta, wynalazcę radaru, który twierdził, że jeśli dziś masz dobry pomysł, to jutro lepszy, a najlepszy... nigdy. Poszukiwanie alternatyw może trwać w nieskończoność i uniemożliwić realizację myślowego projektu.

Percepcja umysłu – istota myślenia

Myślenie lateralne nazwane zostało dlatego myśleniem „w bok", iż nie dopasowuje się umysłu do znanych wzorców, które tłamszą proces myślenia twórczego. Dopasowywanie unicestwia myślenie.

Czy zatem w twórczym myśleniu rezygnujemy z informacji i jej przetwarzania? Na pewno nie, choć w dużym stopniu technika i informatyka zajęły się przetwarzaniem informacji, czyli tym, co należy czynić z wynikami informacji i percepcji. Informacja nie zastąpi myślenia ani myślenie informacji. Myślenie ma dwojaki związek z informacją. Zdobywa i weryfikuje informację oraz celowo wykorzystuje informację w wyborach, planowaniu, decyzjach i działaniach.

W myślowej pracy umysłu w procesie twórczego myślenia liczy się jednak, przede wszystkim percepcja, widzenie rzeczy i spraw, po prostu postrzeganie rzeczywistości[4]. Postrzeganie danej sytuacji determinuje myślenie i postępowanie. Lateralne myślenie jest rodzajem prawidłowej percepcji, samo przetwarzanie percepcji i informacji z nią związanej jest czynnością wtórną. To, jak myślimy, związane jest z tym, jak widzimy.

4. Ibidem, s. 38.

De Bono uważa, że w sferze postrzegania powinniśmy być coraz lepsi[5], w przyszłości bowiem operacje przetwarzania informacji przejmie technika komputerowa. Waga percepcji w myśleniu twórczym jest ogromna.

Jeśli umysł nasz percypuje źle, nasze myślenie i działanie jest nieprawidłowe. Umysł człowieka pracuje po to, aby rozpoznać znane wzorce, bądź pozwala organizować się we wzorce odbieranym informacjom. We wzorcach poszukuje sensu w tym, co niepewne i nieznane, a dopasowując się do nich, przestaje myśleć. A jeśli samo rozpoznanie wzorców jest nieprawidłowe, to aktywność myślowa i działaniowa jest błędna.

Na ogół posługujemy się znanymi koncepcjami, wzorcami i strukturami, a nie procesem myślenia poszukującego, pozwalającego na postrzeganie zdużej perspektywy. Szerokie widzenie jest pierwszym i zasadniczym krokiem procesu myślenia twórczego. Krokiem drugim owego procesu jest wycofanie się z pozycji znanego wzorca, czyli pójście w bok i powrót do stanu wcześniejszego, w celu zmiany wzorca na inny, bardziej skuteczny.

Myślenie „w bok" jest postawą umysłową danego człowieka, której istotą jest patrzenie na rzeczy z różnych stron i zrozumienie, że trzeba oderwać się od ustalonego wzorca i „przełączyć się" na inny, lepszy. Wymaga to – jak określa to de Bono[6] – stworzenia tzw. mechanizmu kroku „naprzód", który następuje po pójściu w bok.

Mechanizm ten – moim zdaniem – jest bardziej dynamizmem[7] twórczym niż mechanizmem. W procesie myślenia lateralnego umysł w ogóle odchodzi od mechanizmów i uruchamia kreatywność. Wprawdzie E. De Bono nie używa pojęcia dynamizm, ale to, co proponuje, jest uruchomieniem dynamizmów, które prowadzą procesy myślowe poza wszelki sąd i pozwalają myślom iść naprzód, w kierunku tworzenia nowego wzorca adekwatnego do konkretnej sytuacji.

Istotą myślenia twórczego jest prawidłowe widzenie z jak najszerszej przestrzeni, przekraczanie znanych dotychczas wzorców myślowych i odnajdywanie najlepszego wzorca w danym momencie, a następnie działanie zgodnie z owym wzorcem.

Streszczenie

Przez twórcze myślenie będę rozumiała umiejętność, którą można rozwijać, wzbogacać, a która podpowiada nowe możliwości rozwiązania problemu, prowadząc do skutecznego i efektywnego działania. Odwołuję się tutaj do współczesnej koncepcji myślenia lateralnego, zwanego też myśleniem „w bok". Twórcą jej jest doktor medycyny Edward de Bono, światowej sławy ekspert w dziedzinie procesu twórczego myślenia.

Ponieważ profesjonalne postępowanie lekarza powinno wynikać z udanych decyzji oraz umiejętności adekwatnego widzenia sytuacji, aktywność lekarza wymaga szczególnej umiejętności myślenia, które powinno być twórcze, a nie mechaniczne. Uważam to za etyczny warunek pracy lekarza. Skuteczność działania lekarza, zarówno w procesie terapii, jak i w relacji z pacjentem, wynika z jego zdolności dystansowania automatyzmu myślowego. Zakładam, że jest to jeden z podstawowych warunków aksjologicznego postępowania medycznego.

Słowa kluczowe: **aksjologia, kreatywne myślenie**

Summary

Creative thinking is understood as the ability to find innovative solutions (creative problem solving) that leads to an effective action. I refer here to the modern concept of lateral thinking, also called „thinking aside". Edward de Bono, MD, a world famous authority on creative thinking, is the father of the concept.

As physicians' professional activity should have solid basis in both successful decision making and adequate judgement, it requires a special ability to think creatively rather than mechanically. The effectiveness of any of his actions, both in therapeutic processes and his relations with a patient, is the result of his ability to distance

5. E. de Bono: *The Use of Lateral Thinking,* E. de Bono: *The Mechanism of Minde.*

6. E. de Bono: *Naucz się myśleć kreatywnie*. Podręcznik twórczego myślenia dla dorosłych i dzieci. Dz. cyt., s. 58.

7. Dynamizm używany jest tu w takim znaczeniu, w jakim używał go K. Dąbrowski, polski psychiatra i filozof.

himself from automatic thought. My assumption is that this is one of the most important foundations of medical practices.

Key words: **axiology, creative thinking**

Adres do korespondencji
Prof. dr hab. Halina Romanowska-Łakomy
Zakład Antropologii Filozoficznej i Aksjologii
Instytut Filozofii
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
ul. Rynkiewicza 16
10-089 Olsztyn
e-mail: dzogczen@poczta.onet.pl